

Schabowska, Krystyna

"Feliks Kucharzewski (1849-1935) historyk techniki", Józef Piłatowicz, Warszawa 1998 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 45/1, 156-160

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Piłatowicz: *Feliks Kucharzewski (1849–1935) historyk techniki*. Warszawa 1988 Wydawnictwo Retro-Art. 176 s., 3 ilustr. (portrety).

Józef Piłatowicz jest autorem licznych, znaczących prac z zakresu historii techniki oraz technicznego ruchu stowarzyszeniowego. W centrum jego zainteresowań znajdują się inżynierowie polscy – ich edukacja, działalność, zwłaszcza w okresie międzywojennym i późniejszym. Poruszając się w tym obszarze zagadnień wprost niezbędne staje się korzystanie z dorobku Feliksa Kucharzewskiego (1849–1935), który będąc z wykształcenia inżynierem dróg i mostów (absolwent *École des Ponts et Chaussées*), z wyboru został historykiem techniki. Opracowania Kucharzewskiego cytowane są w najpoważniejszych pracach, dotyczących zwłaszcza polskiego piśmiennictwa i czasopiśmiennictwa technicznego, jak również w pracach dotyczących działalności polskich techników od czasów najdawniejszych. Mimo bardzo dużego wkładu w rozwój historii techniki, ta zasłużona postać nie doczekała się dotychczas żadnego obszerniejszego opracowania, a jedynie syntetycznych biogramów w słownikach biograficznych oraz artykułów omawiających wybrane kierunki działalności.

Zadania przedstawienia sylwetki Feliksa Kucharzewskiego oraz jego bardzo różnorodnego i bogatego dorobku tak naukowego, jak i popularyzatorskiego podjął się z powodzeniem Józef Piłatowicz.

Monografia *Feliks Kucharzewski (1849–1935) historyk techniki* zawiera 6 zasadniczych rozdziałów opatrzonych wstępem i zakończeniem, oddzielnie zamieszczoną bibliografię publikacji Kucharzewskiego oraz indeks nazwisk.

We wstępie autor zarysował ogólne powody dla których podjął się tego opracowania, nadmieniając też o napotkanej poważnej trudności. Mimo czynionych usilnie poszukiwań nie udało się dotrzeć do żadnych materiałów rodzinnych ani też archiwum osobistego Kucharzewskiego. Nie pozwoliło to w sposób pełny zrekonstruować ważniejszych etapów jego życia, co autor zauważa w prezentowanej monografii. Jedynymi osobistymi materiałami, które można było wykorzystać, stała się korespondencja z Samuelem Dicksteinem. Stąd też za podstawę opracowania przyjęto bardzo obszerny dorobek naukowy i popularyzatorski Kucharzewskiego, który na szczęście w swych pracach zamieszczał często swe osobiste refleksje i opinie na dany temat.

Pierwszy rozdział *Dzieciństwo i młodość* składa się z trzech podrozdziałów: 1. *Szkola. Młodzieńcze próby publicystyczne*, 2. *Szkola Główna*, 3. *Okres paryski. Początek pracy naukowej*. W rozdziale tym autor przedstawia szczeble edukacji Kucharzewskiego, szczególnie dużo uwagi poświęcając jego pobytowi w Szkole Głównej oraz w paryskiej *École des Ponts et Chaussées* (Szkola Dróg i Mostów). Niestety, z powodów już wcześniej wymienionych, nie bardzo wiadomo dlaczego

przerwał on edukację w Szkole Głównej po II roku i przeniósł się do Paryża. Pozostaje nam słuszną chyba sugestia Piłatowicza, że powodem był zbyt niski poziom Szkoły Głównej, co u wybitnych jednostek mogło wywołać pewien niedosyt oraz reorientację zainteresowań. Studiując w Paryżu rozpoczął działalność naukową zbierając materiały do obszernej pracy omawiającej dzieje astronomii w Polsce od czasów najdawniejszych aż po rok 1870. Rozprawę wydano w Paryżu w 1872 r. Jak słusznie podkreśla w swej monografii Piłatowicz, ten start w dziedzinę historii był bardzo udany.

Na rozdział II *Popularyzator i prozaik* składają się trzy podrozdziały: 1. *Inżynier, profesor, handlowiec*, 2. *Popularyzacja dziejów techniki na łamach czasopism warszawskich*, 3. *W roli prozaika*. Rozdział ten przedstawia jeden z przełomowych, bardzo zagadkowy etap życia Kucharzewskiego, nic bowiem początkowo nie zapowiadało tak dużych zmian. W 1872 r. Kucharzewski powrócił do Warszawy i podjął pracę zawodową zgodnie ze swym wykształceniem jako inżynier w wydziale technicznym Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej i Kolei Warszawsko-Brzeskiej, pracując tam do roku 1874. W tym też roku rozpoczął starania o Katedrę Budownictwa Wodnego i Drogowego w lwowskiej Akademii Technicznej. Niestety, spotkał się z odmową. Następnie do 1876 r. pracował przy budowie Kolei Nadwiślańskiej. I właśnie w tym też roku podjął niezmiernie zaskakującą decyzję o odejściu od wyuczonego zawodu i zajęciu się handlem tabacznym. Wobec braku papierów osobistych, autor znów stanął wobec zagadki, dlaczego? Piłatowicz wysunął tu kilka trafnych hipotez. Być może jednym z powodów było małżeństwo z Michaliną z Rosenblumów, rodzinnie związaną z kupiectwem warszawskim. Niestety, nieznana jest nawet ich data ślubu. W konsekwencji, pozbawiony kłopotów materialnych, mógł Kucharzewski zająć się historią techniki. Oczywiście znów zastanawiać się można dlaczego akurat tą dziedziną. Czy była to kontynuacja paryskiego startu w historię astronomii, czy też jakieś późniejsze fakty bądź przemyślenia wpłynęły na ten stan rzeczy. Nic niestety na ten temat nie udało się ustalić.

Ciekawy i dość tajemniczy etap życia Kucharzewskiego wzbogaca dodatkowo fakt, że zaistniał on w tym czasie jako prozaik publikując pod pseudonimem W. Nost zbiór nowel *Serca niewieście*. Utwory te opowiadają o nieszczęśliwych, zawiedzionych miłościach, o przewrotności kobiet, o ich umiłowaniu bogactw i tytułów. Znów powstaje pytanie: na ile jest to fikcja, a na ile własne przeżycia?

W rozdziale trzecim *Współtwórca „Przeglądu Technicznego”* autor skupił się na roli, którą Kucharzewski pełnił w redakcji „Przeglądu Technicznego” (od roku 1875). W 1884 r., będąc już redaktorem naczelnym (od 1878 r.), zrzekł się tej funkcji, pozostając nadal w kolegium redakcyjnym. Swą rezygnację tłumaczył bardzo enigmatycznie względami natury osobistej.. Trzeba jednak podkreślić, że

właśnie „Przegląd Techniczny” był tym czasopismem, gdzie Kucharzewski publikował najwięcej. W sumie na 248 swych artykułów aż 152 umieścił właśnie w tym piśmie. Trzeba również dodać, że w różny sposób wspierał on finansowo „Przegląd Techniczny”.

W swym dorobku oraz działalności sporo miejsca poświęcił Kucharzewski szkolnictwu – i to właśnie stanowi treść rozdziału czwartego *Szkolnictwo techniczne*. Jako człowiek dużej wiedzy i szerokich poglądów rozumiał rolę edukacji w życiu społeczeństwa. Dlatego też w swych pracach często podnosił ten problem, brał udział w dyskusjach i polemikach. Prowadził również szeroką działalność na niwie szkolnictwa podstawowego i średniego. I tak, np. działając w Zgromadzeniu Kupców M. Stołecznego Warszawy przyczynił się wydatnie do utworzenia w 1900 r. 7-klasowej szkoły handlowej i 3-klasowej szkoły kupieckiej.

Jednak ze szczególnym zainteresowaniem odnosił się Kucharzewski do problematyki wyższego szkolnictwa technicznego. Należał do grona osób aktywnie działających na rzecz utworzenia politechniki w Warszawie. Dużo na ten temat publikował, poświęcając sporo miejsca modelowi przyszłej uczelni oraz programom nauczania. W kręgu jego zainteresowań były też dzieje wyższego szkolnictwa technicznego w Europie.

Doceniając wiedzę i dorobek naukowy Kucharzewskiego, powołano go w 1919 r. na profesora honorowego mechaniki technicznej i jej historii na Wydziale Inżynierii istniejącej już wtedy Politechniki Warszawskiej. Za całokształt swych dokonań dla rozwoju nauki i techniki został w 1925 r. wyróżniony przez władze Politechniki Lwowskiej doktoratem honorowym nauk technicznych.

Rozdział piąty *Działalność w instytucjach naukowych i stowarzyszeniach technicznych* składa się z podrozdziałów: 1. *Kasa im. Mianowskiego*, 2. *Towarzystwo Naukowe Warszawskie i Akademia Umiejętności w Krakowie*, 3. *Muzeum Przemysłu i Rolnictwa*, 4. *Stowarzyszenie Techników w Warszawie*.

Autor monografii stara się pokazać Kucharzewskiego jako działacza, zaangażowanego w działalność różnego rodzaju organizacji społecznych i naukowych. Z Kasą im. Mianowskiego Kucharzewski związany był od początku jej istnienia, pełniąc tam od roku 1896 do 1913 funkcję sekretarza Komitetu Zarządzającego, a w latach 1915–1920 r. funkcję prezesa. Po ustąpieniu z prezesury pozostał członkiem zarządu. Należał do wąskiego grona osób najdłużej pracujących w Kasie, w sumie było to 30 lat.

Również z powstałym w 1907 r. Towarzystwem Naukowym Warszawskim Kucharzewski związany był od początku jego istnienia. W latach 1907–1919 pełnił funkcję skarbnika, będąc jednocześnie w latach 1908–1924 członkiem zarządu. Należał do grupy członków założycieli Wydziału III – Nauk Matematycznych i Przyrodniczych, jak również wchodził w skład Komisji Historii Nauk i Filozofii

przy Wydziale II Nauk Historycznych, Społecznych, Filozoficznych i Antropologicznych. Wspierał finansowo Towarzystwo Naukowe Warszawskie.

Członkostwo Kucharzewskiego w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa miało epizodyczny charakter, czynnie działał tam tylko w latach 1900–1902.

Gdy w 1898 r. powstało Stowarzyszenie Techników w Warszawie, wśród sześciu członków założycieli znajdował się również Kucharzewski. Nie sprawował żadnych oficjalnych funkcji, jednak cieszył się tam powszechnym uznaniem. W 1917 r. wybrany został na jednego z prezesów honorowych Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich. Wspierał finansowo Stowarzyszenie przez cenne dary książek i czasopism technicznych.

Rozdziały poprzednie były niejako przygotowaniem (tak przynajmniej odczytałam intencje autora) do rozdziału szóstego *Historyk techniki*. Stanowi on udaną próbę określenia Kucharzewskiego jako pierwszego polskiego historyka techniki. Składają się na to następujące podrozdziały: 1. *Prace bibliograficzne*, 2. *Dzieje czasopiśmiennictwa technicznego*, 3. *Początki ruchu stowarzyszeniowego techników*, 4. *Powszechna historia techniki*, 5. *Dzieje techniki polskiej i jej twórców*. Tytuły te eksponują to, co najistotniejsze w dorobku naukowym Kucharzewskiego. Dzieła *Bibliografia polska techniczno-przemysłowa...* oraz trzypięciotomowe *Piśmiennictwo techniczne polskie* są i dziś znakomitym źródłem informacji nie tylko dla historyków, ale i dla techników. To samo stwierdzenie odnieść można do *Czasopiśmiennictwa technicznego polskiego...* Innym nurtem jego dociekań byli technicy polscy, ich losy i wkład w rozwój techniki. Obszerny, opatrzone przypisami artykuł *Technicy polscy i ich zespolenie, wśród rozwoju przemysłu Królestwa* zajmuje istotne miejsce pośród prac z tej tematyki. Kucharzewski publikował również prace z zakresu powszechnej historii techniki, opisując dzieje techniki przez indywidualne losy wynalazców.

W zakończeniu autor monografii interesująco podsumował działalność Feliksa Kucharzewskiego, odnosząc się do niego jako do technika i historyka, dobitnie podkreślając jego rolę jako prekursora i twórcę historii techniki w Polsce.

Kończąc analizę treści monografii trzeba jednak zwrócić uwagę na pewną nieścisłość. W przypisie 1 do rozdziału pierwszego czytamy: „W biogramach można spotkać dwie daty urodzin Kucharzewskiego.” Tymczasem autor podaje ich trzy: 16, 18 i 20 maja, powołując się na przytoczone biogramy oraz publikację dotyczącą Polaków studiujących w paryskiej Szkole Dróg i Mostów. Należałoby więc napisać, że w różnych źródłach spotkać można trzy daty urodzin Feliksa Kucharzewskiego. Do tekstu rozdziału pierwszego autor wybiera, bez komentarza datę najwcześniejszą. A jaka data podana jest na płycie nagrobnej Kucharzewskiego? Autor monografii w swym artykule *Feliks Kucharzewski (1849–1935)*.

Redaktor „Przeglądu Technicznego” precyzuje dość dokładnie miejsce jego pochówku na Cmentarzu Powązkowskim.

Inną, dyskusyjną już sprawą jest sposób przedstawienia bibliografii publikacji Kucharzewskiego. W tym miejscu należą się Piłatowiczowi wyrazy uznania za ogromną pracę, którą włożył kompletując dorobek Kucharzewskiego. Dokonano tego po raz pierwszy. Dotychczas były to szczątkowe, na użytek konkretnej pracy podawane informacje. Autor przedstawił ten dorobek w trzech grupach. Pierwszą stanowiły książki opublikowane, drugą książki przygotowane do druku i tłumaczenia a trzecią artykuły pogrupowane nie tematycznie, a według czasopism gdzie je opublikowano. I właśnie w tym miejscu pojawia się moja wątpliwość. Taki sposób prezentacji daje szybką odpowiedź na pytanie **gdzie** publikował, natomiast trzeba pracy aby dowiedzieć się **co** publikował. Dorobek Kucharzewskiego ma to do siebie, że łatwo daje się pogrupować w pewne jednorodne działy tematyczne. Jednak, jak zastrzegłam się wcześniej, jest to sprawa dyskusyjna.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawiona monografia stanowi interesującą pozycję i to nie tylko dla historyków, ale również techników zainteresowanych tymi zagadnieniami. Atutem jej jest gruntowna, bardzo rzetelnie prowadzona przez autora analiza dorobku naukowego i popularyzatorskiego Feliksa Kucharzewskiego. Pracę czyta się z dużym zainteresowaniem, w czym niewątpliwie pomagają przypisy stanowiące dodatkowy jej walor. Mam nadzieję, że to pierwsze opracowanie dotyczące Kucharzewskiego ze względu na swą wartość zostanie właściwie docenione.

Krystyna Schabowska
(Lublin)

G.I. Smagina: *Akadiemija Nauk i rossijskaja szkoła. Wtoraja połowina XVIII w. Sankt-Pietierburg 1996, 162 s., 3 nlb., sum, indeks.*

Z okazji 225 rocznicy rosyjskiej Akademii Nauk ukazała się recenzowana książka, która wypełnia lukę dostarczając informacji na temat znaczenia tej instytucji dla tworzenia podstaw szkolnictwa na terenie Imperium Rosyjskiego. Dawniejsi badacze zwracali uwagę na osiągnięcia naukowe Rosyjskiej Akademii, jej strukturę organizacyjną, czy też kontakty międzynarodowe, ale mało interesowali się w jaki sposób przyczyniała się ona do scholaryzacji w swoim kraju. Tym zagadnieniom poświęcona została omawiana publikacja.

W centrum zainteresowań autorki znalazły się inicjatywy pedagogiczne, postulujące reformy szkolnictwa w Rosji, wychodzące od członków Akademii. Smagina zajmuje się dwoma głównymi zagadnieniami: Systemem szkolnym w Rosji lat 60–70